

Штанюк О. М.,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

ІНШОКУЛЬТУРНИЙ ТЕКСТ У МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СВІДОМОСТІ (РОМАН Ч. АЧЕБЕ “РОЗПАД”)

Розглядаються особливості інтерпретації африканського тексту європейським читачем. Наголошується, що читач інтерпретує текст опираючись на власні знання та досвід, залучаючи фонові знання, а частково і ламаючи власні стереотипи.

Ключові слова: *інтерпретація, іншочультурний текст, англомовність, маргінальність, Африка, Іґбо, Ч. Ачебе*

The article deals with the peculiarities of the interpretation of the African text by the European reader. The author accentuates a reader interprets the text in accordance with his own knowledge and experience, taking into consideration his background knowledge, and sometimes even breaking his stereotypes.

Key words: *interpretation, text of the alien culture, English speaking, marginality, Africa, Igbo, Ch. Achebe*

Інтерпретація кожного іншочультурного тексту, а особливо такого гібридного і маргінального, як африканський, вимагає особливої пильності. Як правило, сторонній текст складніший для інтерпретації, оскільки перед інтерпретатором стоїть завдання “подолати дистанцію, відстань, що відділяє читача від чужого йому тексту, і таким чином включити смисл цього тексту у сьогоденне розуміння, яким володіє читач” [11, с. 47]. За влучним зауваженням Г. –Г. Гадамера, “інтерпретатор ставить запитання: що тут, власне, написано. <...> Кожний, хто так ставить запитання, прагне до прямого підтвердження свого власного припущення. Однак текст усе ж залишається постійною вихідною точкою як на сумнівність, довільність або принаймні різноманітність можливостей інтерпретації, спрямованих на текст” [8, с. 303-304]. Розглянутий нижче роман “Розпад” (1958) належить одному з кращих африканських письменників, лауреату Міжнародної Букерівської премії (2007), вихідцю з племені Іґбо, нігерійцю Чинуа Ачебе, чії твори давно здобули світове визнання, а “Розпад” і досі вважається “найвпливовішим романом, що вийшов з Африки” [2, с. 8]. Тексти Ч. Ачебе яскраво відображають багатогранну і динамічну картину африканського життя доколоніального та колоніального періодів. Творчість митця привернула увагу англомовних дослідників, серед них С. Гіканді, (Simon Gikandi), Г. Д. Кіллам (G. D. Killam), Ф. Роджерс (Philip Rogers), К. Букер (M. Keith Booker), Д. Райт (Derek Wright), Р. Лейн (Richard J. Lane), Д. Керолл (David Carroll).

В СРСР роман “Розпад” вперше був перекладений на російську мову у 1964 р. [4], через рік вийшов переклад роману “Спокою більше немає” [6], а згодом “Стріла Бога” та “Людина з народу” (обидва в 1979 р.) [7]. Російськомовні перекладачі презентують свої версії з власними перед- або післямовама, у яких дають коротку характеристику творчості письменника, як “представника нігерійської інтелігенції” [4, с. 221]. На жаль, на сьогодні бракує україномовних перекладів творчості автора. Єдине оповідання, перекладене на українську мову, було опубліковане в журналі “Всесвіт” у 1978 р. без передмови: перед текстом перекладач (В. Коробко) лише назвав видані на той час кілька романів Ч. Ачебе [5, с. 131]. Саме тому широкий літературний контекст у колишньому СРСР склався та існував завдяки російськомовним інтерпретаційним моделям.

Про сприймання як процес в свій час говорив ще О. Потебня, вважаючи, що “ми можемо розуміти поетичний твір настільки, наскільки беремо участь у його творенні” [12, с. 543]. Ну думку науковця, “при розумінні думка мовця не передається слухачу; але останній, розуміючи слово, створює свою думку, що займає у встановленій мовою системі місце, подібне на місце думки мовця. Думати під час цього те, що думає інший означатиме перестати бути самим собою. Тому розуміння в значенні тотожності думки мовця і слухача є ілюзією” [12, с. 307]. Відтак інтерпретація залежить від того, хто саме, коли, де і за яких умов тлумачить текст. Важливим фактором при сприйнятті тексту є неможливість пізнати іншу епоху абсолютно об’єктивно. Саме тому з одного і того ж твору читачі різних часів беруть для себе різне, не те, що брала доба, яка створила художній світ, і “нащадки найчастіше цінують твір не за ті якості, за які його любили сучасники” [13, с. 37]. На відмінне прочитання творів іншою епохою впливає факт, що “в процесі діалогу між письменником і читачем з’являється тлумач, перекладач, ім’я якому сучасність. Відстань у просторі і часі, що розділяє письменника і читача, заважає збагнути оповідь автора в її автентичності і призводять до варіативного розуміння” [10, с. 153].

На сприймання, як і на породження тексту, також впливає його адресованість. Ч. Ачебе писав свої твори не лише для африканського, а й для європейського читача. В іншому випадку, вони були б створені рідною мовою письменника, тобто іґбо. Однак автор пише їх англійською мовою, і за допомогою неї передає особливості африканської ментальності і життя африканського суспільства. Для уникнення непорозумінь при прочитанні, у своїх романах письменник часто дає пояснення традиційним африканським звичаям, вдається до тлумачення часто вживаних у романі африканських слів (напр. “His own hut, or obi” [1, с. 11]; “The elders, or ndichie” [1, с. 10]; “He had a bad chi or personal god” [1, с. 14], тощо). Ці прийоми не сприймаються як екзотичні атрибути чи спроба заінтригувати або бажання розважити європейського читача. В пер-

шу чергу це необхідно письменнику для опису життя, невід’ємною частиною якого є ці явища, та заради збереження у тексті важливого за своєю функціональною значущістю своєрідного африканського колориту. Читач, сприймаючи роман, бере до уваги нову інформацію, вимальовує в своїй уяві цілісну картину зображуваного, “текст, з одного боку, передбачає зразок компетентності, що приходить, так би мовити, з поза текстового простору, але, з іншого боку, витворює таку компетентність за допомогою самих лише текстуральних засобів” [9, с. 29] Окрім того, твори насичені прислів’ями, розповідями, казками та піснями племені, які переконують читача у приналежності самого автора до культури Ігбо.

При прочитанні твору слід враховувати роль фонових, енциклопедичних знань, оскільки “будь-який твір є в першу чергу актом пізнання, причому цей акт передує пізнанню логічному, науковому” [12, с. 543]. Приміром, не володіючи ніякою інформацією про Африку, її історію, культуру, клімат, географічне положення, тощо, читач сприйматиме іншокультурний текст не інакше, як казку чи фантастичну історію життя певної групи людей. Часто брак саме таких знань не дозволяє правильно зрозуміти певну інформацію. Протягом століть, а досить часто і сьогодні, Африка видавалася європейському читачеві глухим континентом, “серцем темряви”. Часто ми бачимо африканця, як дикуна, який під бій барабану стрибає навколо вогнища, виконуючи ритуальні танці. В одному з інтерв’ю Ч. Ачебе казав: “Література, вона може повністю збити вас з пантелику, якщо вам бракує знань. В університеті я раптом зрозумів, що деякі книги треба читати з іншої точки зору. Приміром, читаючи “Серце темряви”, – а це дуже і дуже високо оцінена книга, – я зрозумів, що я є одним з тих дикунів, що стрибали і танцювали на березі [3. с. 8]”. Подібно до цього європеєць, читаючи роман, ламає власні стереотипи усвідомлює себе колонізатором, тією “білою людиною”, що зруйнувала уставлений протягом тисячоліть устрій, а доля африканця, можливо і вперше, сприймається читачем як трагічна.

Однак Ч. Ачебе показує, що не лише думка європейців про африканця є хибною: приміром, жодного разу не бачивши білої людини, Ігбо сприймали її як міфічну істоту, якої ніхто ніколи не знав і яка “не мала пальців на ногах” [1, с. 65]. Саме ця “відсутність пальців” видалася африканцям найнеймовірнішою та найпомітнішою ознакою у зовнішності європейця, оскільки, не маючи ніякого уявлення про взуття, африканці не могли пояснити цей феномен інакше, позаяк розуміння значення слова “складається не лише з наших відчуттів, а з спогадів” [12, с. 543] і власного досвіду. Подібно до цього, читач інтерпретує текст, опираючись на власні знання і досвід та намагаючись “подолати дистанцію, відстань, що відділяє його від чужого цього тексту, і таким чином включити смисл цього тексту у сьогоднішнє розуміння, яким володіє читач” [9, с. 47].

Значущим є відображення міфологічної свідомості Ігбо в текстах Ч. Ачебе. Те, що для європейця є вигадкою, легендою, для африканця є невід'ємною частиною його повсякденного життя. Ігбо вірили, що боги пильно за ними спостерігають в пливають на їх долю: "Near the barn was a small house, the "medicine house" or shrine where Okonkwo kept the wooden symbols of his personal god and of his ancestral spirits. He worshipped them with sacrifices of kola nut, food and palm-wine, and offered prayers to them on behalf of himself, his three wives and eight children" [1, с. 11]. Саме через перекази африканці пояснюють незрозумілі для них явища природи, події, а через забобони, іноді, і роблять вчинки, що приносять їм шкоду, вчиняють жакливі речі (напр. вбивство близнюків "But each time she had borne twins, and they had been immediately thrown away" [1, с. 131]). Разом з цим, пильний читач не може не помітити певної типологічної схожості деяких казкових сюжетів (напр. африканська легенда про птахів і черепаха та українська казка "Пан Коцький"). Зіставлення романів Ч. Ачебе з слов'янською міфологією та фольклором є важливим для розуміння. Перегукування на рівні мотивів, образів є свідченням паралельного руху процесів у різних національних культурах, вони підтверджують, що на різних територіях різні народи подібно один до одного сприймали явища природи та усвідомлювали чуже та незнайоме через подібні образи. Пізнаючи в персонажах письменника знайомі риси власного фольклору, добре розуміючи традиції проведення народних свят, сприймаючи розповідь про таємничі сили, незвіданий, незнаний простір, читач іншої культури відчуває твори письменника близькими собі та цілком зрозумілими.

Протягом тисячоліть автентичний африканський фольклор існував лише в усній формі, відтак роман зберіг свої давні форми і є т. зв. письмовим продовженням усної африканської культури. Африканський роман не подібний на жоден інший текст, йому притаманний власний автентичний колорит, ритм, що передає відчуття африканської фольклорної традиції, навіть, незважаючи на те, що він написаний англійською мовою. Однак, читаючи текст, читач може сприйняти його не як роман-світосприйняття, а як пригодницький твір. Справді, на перший погляд, твір нічим не відрізняється від авантюрного роману, однак, якщо пригодницький роман ставить за мету розважити читача і часто основою його сюжету є фантастичні та вигадані історії, то Ч. Ачебе прагне розповісти світу про життя та устрій рідного племені. Це реалістичний африканський текст, котрий відображає нігерійську свідомість, основою якого є міфологічне сприйняття, що чітко відбивається у творі. Така, на перший погляд, наївність автора у зображенні подій змусила читача перейнятися проблемами персонажів і правильно розставити пріоритети. Відтак, виникає парадокс: читаючи текст, європейський читач співчуває "дикуну"-африканцю, а не білому колонізатору.

Не менш важливою є правильна інтерпретація символів. Приміром, у романі письменник показує захоплення Ігбо від появи сарани: "Locusts are descending," was joyfully chanted everywhere, and men, women and children left their work or their play and ran into the open to see the unfamiliar sight. ... It was a tremendous sight, full of power and beauty [1, с. 48]. Однак в європейському розумінні, сарана є "бичем людства", стихійним лихом, що нищить посіви і сади, перетворюючи квітучу землю на мертву пустелю, і правильно інтерпретувати появу комах можна лише будучи знайомим з біблійним сюжетом.

Отож перед нами яскравий зразок тієї непростой ситуації, коли африканський твір презентує себе за допомогою європейської форми вираження, тим не менше, не втрачаючи власної сутності. І завдання читача полягає в тому, щоб правильно його проінтерпретувати, стратифікуючи типологію і тропізми.

Література:

1. Achebe Chinua. *Things Fall Apart* / Chinua Achebe. – London: Everyman's Library, 1992. – 181 p.
2. Gikandi Simon. *Chinua Achebe and the Invention of African Culture* / Simon Gikandi. // *Research in African Literatures*, 2001. – Vol. 32. – P. 3-8.
3. Gikandi Simon. *Reading Chinua Achebe: Language & Ideology in Fiction* / Simon Gikandi. – Oxford: James Currey Publishers, 1991. – 166 p.
4. Ачебе Ч. И пришло разрушение / Чинуа Ачебе; пер. с англ. Н. Дынник-Будаевой и Э. Раузиной. – М.: Художественная литература, 1964. – 232 с.
5. Ачебе Ч. Няньчина помста / Чинуа Ачебе; пер. з англ. В. Коробка. // *Всесвіт*. – 1978. – № 9. – С. 131-140.
6. Ачебе Ч. Покоя больше нет / Чинуа Ачебе; пер. с англ. Ю. Иванова. – М.: Художественная литература, 1965. – 208 с.
7. Ачебе Ч. Стрела бога. Человек из народа / Чинуа Ачебе; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1979. – 384 с.
8. Гадамер Г.-Г. Истина і метод / Г.-Г. Гадамер. – Том 2. – Київ: Юніверс, 2000. – 478 с.
9. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Умберто Еко. – Львів: Літопис, 2004. – 382 с.
10. Ігнатенко М. А. Читач як учасник літературного процесу / М. А. Ігнатенко. – К.: Наукова думка, 1980. – 172 с.
11. Лановик З. Інтерпретативні моделі новітньої герменевтики / Зоряна Лановик // *Герменевтика і проблеми літературознавчої інтерпретації*. Монографія. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – С. 9-60
12. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
13. Червінська О. В., Зварич І. М., Сажина А. В. Психологічні аспекти актуальної рецепції тексту: Теоретико-методологічний погляд на сучасну практику словесної культури. Науковий посібник / О. В. Червінська, І. М. Зварич, А. В. Сажина. – Чернівці: Книги ХХІ, 2009. – 284 с.